

EÖTVÖS LORÁND TUDOMÁNYEGYETEM
PEDAGÓGIAI ÉS PSZICHOLÓGIAI KAR

Pszichológiai Doktori Iskola

A Doktori Iskola vezetője: Prof. Dr. Demetrovics Zsolt, egyetemi tanár, DSc

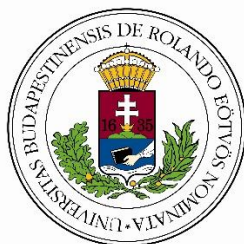
Szocializáció és társadalmi folyamatok program

Programvezető: Dr. Nguyen Luu Lan Anh, habilitált egyetemi docens

KERESZTES-TAKÁCS ORSOLYA

**AZ ÖRÖKBEFOGADÓ CSALÁDOK SZOCIÁLPSZICHOLÓGIAI ÉS
INTERKULTURÁLIS ASPEKTUSAI**

DOKTORI DISSZERTÁCIÓ TÉZISEI

Témavezető: Dr. Nguyen Luu Lan Anh, habilitált egyetemi docens

Bizottság tagjai:

Elnök: Prof. Dr. Faragó Klára, professor emeritus, ELTE PPK

Belső bíráló: Dr. Kovács Mónika, egyetemi docens, ELTE PPK

Külső bíráló: Dr. Takács Judit, tudományos tanácsadó, MTA TK SZI

Titkár: Dr. Bátki Anna, egyetemi adjunktus, ELTE PPK

Tagok: Kissné Dr. Viszket Mónika, egyetemi adjunktus, ELTE PPK

Dr. Kőrössi Judit, egyetemi docens, SZTE BTK

Dr. Karner Orsolya, egyetemi adjunktus, ELTE PPK

Molnárné Dr. Kovács Judit, egyetemi oktató, DE PI

Budapest, 2019

1. BEVEZETÉS

Az örökbefogadással foglalkozó szakirodalom főként az örökbefogadás jogi, egyéni pszichológiai és családszociológiai vetületeivel foglalkozik, miközben annak szociálpszichológiai és különösen interkulturális megközelítése jelenleg még feltáratlan terület a hazai szakirodalomban. Jellemzően az örökbefogadott gyermekkel kapcsolatos pszichológiai problematikák, valamint a gyermek és az őt örökbefogadó szülei közötti kapcsolat állt eddig a pszichológia fókuszában, ugyanakkor az örökbefogadás társadalmi aspektusairól nemigen olvashatunk.

A doktori disszertáció célja kettős: egyrészt az örökbefogadó családokat körülvevő társadalmi közeg szociálpszichológiai és interkulturális vonatkozásainak bemutatása, vagyis az örökbefogadó családokat körbevevő társadalmi kontextus vizsgálata, másrészt annak percepciójának bemutatása a családok szemszögéből. Célunk annak feltárása, hogy a társadalomban milyen vélekedések, sztereotípiák fogalmazódnak meg az örökbefogadó családokkal kapcsolatban és milyen a társadalom viszonyulása ezen családokhoz különösen abban az esetben, ha a szülők etnikai származásától eltérő származású gyermeket fogadnak örökbe – Magyarországon ez jellemzően a nem roma szülők általi roma gyermek örökbefogadását jelenti – és mit éreznek, hogyan vélekednek a szülők ezzel kapcsolatban.

2. ELMÉLETI HÁTTÉR

A pszichológiai értelemben örökbefogadási triádként emlegetett háromszög szereplőinek, vagyis az örökbefogadott gyermeknek, az örökbefogadó szülőknek és a biológiai szülőknek is sajátos életútjuk van (Pavao, 2012), melynek találkozását egy adott társadalmi kontextus övezi. Az örökbefogadás során mindannyian más-más szempontból a társadalomból fakadó problémákkal szembesülnek. A pszichológiában megjelent szakirodalmak az örökbefogadott gyermek, valamint az örökbefogadó családok szülő-gyermek kapcsolatára fókuszáltak leginkább, azonban a rendszerszinten megjelenő, akár az örökbefogadás és örökbeadás okaként megjelenő társadalmi kontextus és egyenlőtlenségi faktorok szerepe elhanyagolt területnek tűnik. Az örökbefogadás társadalmi szempontból történő vizsgálatakor, annak szociálpszichológiai megközelítésénél észrevettük, hogy a társadalmi nemekkel, etnikummal, valamint társadalmi osztállyal kapcsolatos kérdések – néhol, akár egymással kereszteződve is – jelennek meg (Neményi & Takács, 2015). Az interszekcionalitás olyan megközelítési mód, amely szerint az egyenlőtlenségi faktorok összefonódnak és nem párhuzamosan léteznek egymás mellett (Sebestyén, 2014). Érdemes áttekinteni, hogy milyen társadalmi közegben történik az örökbefogadás ma Magyarországon, illetve részletezni azokat a társadalmi egyenlőtlenségekből fakadó dimenziókat, melyek sok esetben összefonódva szerepelnek az örökbefogadás folyamatában.

Bár hazai empirikus kutatás nem készült még az örökbefogadásban jelen lévő sztereotípiákról, az USA-ban végzett örökbefogadással kapcsolatos attitűdök felmérése (Dave Thomas Foundation For Adoption, 2013) alapján azt feltételezzük, hogy a hazai társadalomban is él egyfajta sztereotipikus kép az örökbefogadás szereplőiről, akik így a rájuk rótt sztereotípiák mentén stigmatizálttá válhatnak. A biológiai anyák a társadalom olyan erős megvetésével találkozónának, hogy jellemzően titkolt terhességek után magukra maradnak ezzel a traumatikus élménnyel és továbbra is titkolják azt (Herczog, 2001). Az örökbefogadó szülőnek többféle reprezentációja van: vagy sajnálják, hiszen „nem lehetett saját gyereke”, vagy csodálják, amiért ilyen „nemes feladatra képes” (Foli, 2010). Ez utóbbi különösen igaz lehet, ha idősebb, fogyatékos, vagy roma gyermeket fogad örökbe. Az örökbefogadott gyermeket sok esetben különlegesnek tartják, de azt gondolják, több probléma van vele, mint a biológia szüleivel

felnövekvő gyerekekkel (Dave Thomas Foundation For Adoption, 2013). Ezek a társadalomban létező sztereotípiák nehezítik az örökbefogadás folyamatát, az örökbefogadás mindhárom szereplőjének szempontjából.

Az interetnikus örökbefogadó családok egy napjainkban egyre inkább előtérbe kerülő családkonstrukció, amely a hazai viszonyok között zömében a roma gyermekek nem roma szülők általi örökbefogadását jelenti (Szilvási, 2005). A nemzetközi szakirodalom leginkább „transracial” családoknak (Goar et al., 2016, Yngvesson, 2010, Lancaster & Nelson, 2009) hívja ezeket a típusú családokat, ugyanakkor a téma és a jelenség újszerűségét tekintve csekély hazai szakirodalom foglalkozik ezzel a családdal.

Brubaker (2015) egy olyan diskurzusra hívja fel a figyelmet, mely szerint „transracial” családoknak hívni az örökbefogadó családokat, ahol eltérő etnikumú az örökbefogadó szülő és az örökbefogadott gyermek, hibás és veszélyes, hiszen szerinte a "transracial" örökbefogadás nem vonja magával az örökbefogadó vagy az örökbefogadott etnikai változását. Ezzel az állásfoglalással vitatkozik Raible – a „transracial” örökbefogadás vezető tudósa –, aki szerint ez a folyamat igenis vonhat maga után identitásváltozást az örökbefogadó szülők vagy a testvérek körében (Brubaker, 2015, Raible, 2008).

Fontos azt is tisztázni, hogy a rassz és az etnikum társadalmilag konstruált, nem objektív és öröklődő, hanem egy fluid konstrukció, az etnikum és a rassz tárgyiasítása problematikus (Annamma, 2012, Raible, 2005). Az etnikumnak és a rassznak ezt a természetét szükséges értenünk ahhoz, hogy hogyan tevődik össze az „interetnikus” örökbefogadott gyermek – és az örökbefogadó szülő – etnikuma és hogyan reflektál az etnikai konfliktusokra a szélesebb társadalomban. Azonban akármennyire egy szociális konstrukcióról beszélünk az etnikum kapcsán, mégsem tehetjük meg, hogy ignoráljuk, hiszen nagy hatással van az interetnikus örökbefogadó családok életére (Annamma, 2012).

A társadalmi kisebbséghez tartozó csoportoknál több kutató is foglalkozott az etnikai identitás kérdésével, amit Phinney (1996) etnikai identitás modelljével szoktak kapcsolatba hozni. Az etnikai identitás egy dinamikus, multidimenziós pszichológiai konstruktum, amikor valaki egy bizonyos etnikai csoporthoz tartozónak érzi magát (Phinney, 2003). Az etnikailag vegyes családoknál megfigyelték – jellemzően afro-amerikai és kaukázusi házasságok, etnikailag vegyes gyermekkel (O’Donoghue, 2005) – hogy az etnikailag kisebbségi csoport tagjával élő egyénnel szoros kapcsolatban álló, társadalmilag a domináns csoporthoz tartozó fél számára is átalakul az etnikai identitás.

Selman (2002) a nemzetközi örökbefogadást egyik tanulmányában, mint egy migrációs folyamatot írja le és csendes migrációnak nevezi, ennek okán az örökbefogadó szülői identitás változás leírásához egy akkulturációs modellt veszünk alapul. Az akkulturációs modellek közül Sussman (2000) modelljét alkalmazzuk, melyben additív identitásváltáskor az egyének úgy érzik értékeik, normáik, viselkedésük jobban hasonlítanak a fogadó országéhoz, hasonlóbbnak érzik magukat az ott élőkhez, tehát míg külföldön tartózkodik, kiegészül az identitása a helyi identitással. Ilyen additív identitás alakulhat ki például külföldön tanuló, majd hazatérő diákoknál is, ahol a meglévő identitás mellé a célországból fakadó identitás is társul. Hasonlóképp képzeljük a roma gyermeket örökbefogadó szülők roma identitásának alakulását, mely egyfajta hozzáadott identitásként szerepel, megtartva a többségi identitásukat.

Örökbefogadó szülők körében az etnikai identitás vizsgálata már a nemzetközi szakirodalom látókörébe került (Johnston et al., 2007; Tigervall & Hübinette, 2010; Vonk, 2001), haza viszonyok között azonban még nem kutatták.

3. CÉLKITŰZÉSEK

Az elméleti bevezetőből látható, hogy az örökbefogadás a hazai viszonyok között több feltáratlan területet rejt magában, különösen annak szociálpszichológiai és interkulturális vonatkozásait illetően. Az örökbefogadó családokkal kapcsolatos attitűdvizsgálat még nem készült Magyarországon (Neményi & Takács, 2015), valamint újszerűnek mondható, hazai viszonylatban az örökbefogadással kapcsolatos tudományos vizsgálatok szociálpszichológiai szemszögből még nem születtek, interetnikus aspektusa pedig aktuális. Így a doktori disszertáció arra vállalkozik, hogy hiánypótló szerepet töltsön be ezeken a területeken.

A fenti megfontolások alapján a disszertáció általános célja:

- A magyar társadalomban fellelhető általános egyenlőtlenségi problémák, az örökbefogadás szereplőivel a roma és nem roma örökbefogadott gyermekkel, a roma és nem roma gyermeket örökbe fogadó szülőkkel és általánosságban a roma gyermek örökbefogadásával kapcsolatos attitűdök és mélyebb háttértényezők feltárása.
 - Az örökbefogadás szociálpszichológiai vonatkozásainak hazai vizsgálata és annak bemutatása.
 - Milyen sztereotípiák élnek az örökbefogadás szereplőivel kapcsolatban?
 - Milyen tényezők határozzák meg az interetnikus örökbefogadás elfogadását?
- A roma gyermeket örökbe fogadó szülők gyermekük és saját identitásuk konceptualizálása.
 - Milyen a szülők roma identitás konstrukciója, azzal kapcsolatos vélekedésük és annak átadása gyermekük számára?
 - Milyen az etnikai identitásuk és ezt milyen háttértényezők befolyásolják?

Az empirikus vizsgálatokkal továbbá szeretnénk hozzájárulni:

- A hazai örökbefogadás felkészítő tanfolyamok tematikájában az interetnikus örökbefogadással kapcsolatos tudnivalókat ismertetni.
- Az örökbefogadással kapcsolatos módszertanba beépíteni az interetnikus örökbefogadás sajátosságait.
- Az örökbefogadó családokat segítő civil szervezetek munkájának működésében és ezáltal magukon az örökbefogadó családokon az örökbefogadás, valamint az interetnikus örökbefogadás és a társadalom kérdéseivel kapcsolatos aggodalmainak tisztázásában és megértésében segíteni a kutatás eredményeinek tükrében.

A célkitűzéseknek megfelelően az értekezés öt vizsgálatot tartalmaz, melyek segítségével választ kaphatunk az egyes hipotézisekre.

4. MÓDSZERTAN ÉS EREDMÉNYEK

4.1 Első vizsgálat: Interszekcionalitás és örökbefogadás

Cél

Az első kutatás célja volt a hazai örökbefogadás szociálpszichológiai szempontból történő vizsgálata és a további kutatás főbb fókuszpontjának és céljainak kitzúzése, valamint – tovább gondolva Neményi és Takács (2015) kutatását – megállapítani azt, hogy intézményi és rendszerszinten milyen főbb diszkriminatív problémákat rejt az örökbefogadás gyakorlata, mindezt az interszekcionalitás paradigmáján keresztül.

Módszer

Az első kutatásban részben teoretikusan a meglévő szakirodalom alapján, továbbá empirikusan a szakértői interjúk tapasztalatai alapján gyűjtöttük össze, hogy az örökbefogadás folyamatában – vagy akár pont annak okaként –, hogyan és miként jelennek meg a társadalmi folyamatok, milyen az örökbefogadás társadalmi megítélése, valamint azokból milyen intézményi egyenlőtlenségek fakadhatnak. Mindezek részletesebb bemutatását a fellelhető hazai szakirodalom mellett szakértőkkel folytatott interjúrészletekkel és az általuk adott információkkal egészítjük ki. 10 szakértői interjút készítettünk 2015-2016 között a MTA TK Szociológiai Intézet kutatóival, civil és állami szervezeteknél örökbefogadó szülőket felkészítő tanfolyam és Mózeskosár Egyesület pszichológusaival, a Család, Gyermekek, Ifjúság Egyesület és SOS Gyermekfalvak gyermekvédelmi szakembereivel, valamint az Ágacska Alapítvány, Romadopt Klub, Örökbe.hu gyakorlati szakembereivel.

Eredmények

Kutatásunkban arra a kérdésre kerestük a választ, hogy az interjúalanyaink szerint vannak-e strukturális egyenlőtlenségek az örökbefogadás intézményrendszerében és mindezt az interszekcionalitás paradigmájával közelítettük meg. A szakértői interjúk alapján strukturális diszkriminációt láthatunk különösen az interetnikus helyzetek, gender és társadalmi osztály szintű problémák esetében.

A rendszer diszkriminációs természetének leginkább látványos mozzanata a házaspárok előnybe részesítése az egyedülálló örökbefogadókkal szemben, így az egyedülállóként jelentkezni kénytelen azonos nemű párokkal szemben.

A társadalmi osztálymozgás témaköre szintén társadalmi igazságtalanságot sugall. A jellemzően – természetesen nem általánosítva és nem minden esetben – rossz körülmények közül származó biológiai szülő(k) és a jellemzően középosztálybeli örökbefogadó szülők találkozása egy meglehetősen nehéz döntési helyzetben. A legtöbb gyermek ezáltal teljesen más életszínvonalon, más körülmények között és sok esetben más társadalmi osztályban nő fel, mint a biológiai családjában nőtt volna.

Bár a rendszer elméleti szinten nem engedi meg, hogy a leendő örökbefogadó szülők a kérelmeken etnikai/származási megkötéseket tegyenek, látható, hogy nagy arányszámban (66-80%-ig) a gyakorlat mégis mást mutat és ez is a jelenség diszkriminatív mivoltára hívja fel a figyelmet.

Az örökbefogadás és fogadás folyamatát tehát szociálpszichológiai nézőpontból többféle társadalmi probléma övezi. Legtöbb esetben az interszekcionalitás főbb faktorai társadalmi osztályok, társadalmi nemek és az eltérő etnikumból származó társadalmi különbségek lelhetők fel (Neményi & Takács, 2015), sok esetben ezek akár egymással kombinálva, hatványozódva jelennek meg.

4. 2 Második vizsgálat: Az örökbefogadás, az interetnikus örökbefogadás és annak szereplőivel kapcsolatos sztereotípiák

Cél

Célunk az volt, hogy az örökbefogadással az örökbefogadó szülőkkel és az örökbefogadott gyermekkel kapcsolatos sztereotípiákat és vélekedéseket felmérjük a magyar társadalomban.

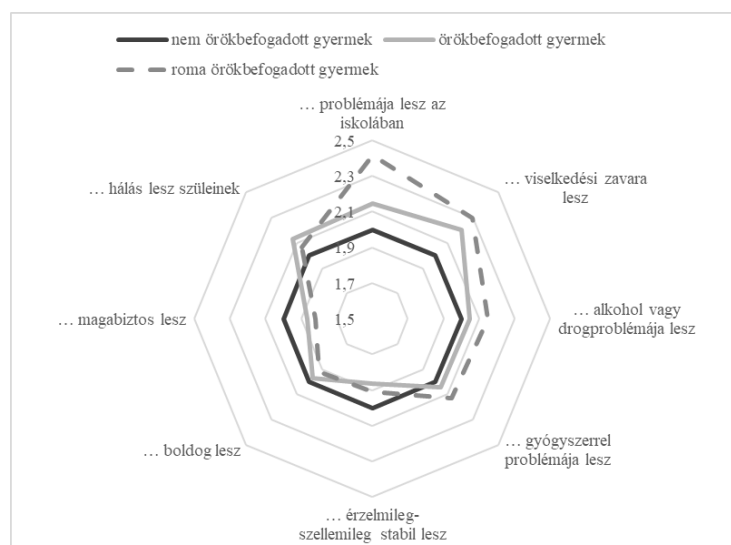
Módszer

Az adatok gyűjtéséhez használt több részből álló kérdőívcsomagot online módon tettük elérhetővé a vizsgálatban részt vevők számára, annak kitöltése önkéntes alapon történt. A kutatásban összesen 222 fő vett részt, melyből 180 nő (81,1%) és 42 (18,9%) férfi kitöltő szerepelt, kitöltők életkorának átlaga 35,49 (szórás 11,96) év. Az ELTE PPK KEB által kiadott kutatásetikai engedéllyel rendelkező kérdőív terjesztése kényelmi mintavétel alkalmazásával történt.

Eredmények

A nemzetközi szakirodalomban az örökbefogadás megítélésével kapcsolatos eredmények arra engedtek következtetni, hogy Magyarországon is ambivalencia jelenik meg az örökbefogadó családokkal kapcsolatos attitűdben. Ez a kettős megítélés leginkább az örökbefogadó szülőket érinti, akik a melegszívűség sztereotípiáját és szánalom érzését egyszerre váltják ki a közösségből, míg a gyermekeknek inkább alacsonyabb szintű elégedettség, boldogság érzetét és magasabb fokú iskolai és viselkedési problémákat tulajdonítanak.

Az eredmények tehát azt tükrözik, hogy az örökbefogadott gyermekekkel kapcsolatban él az a fajta nézet, miszerint hajlamosabbak bárminemű devianciára a nem örökbefogadott társaikkal szemben. A társadalom hajlamos azt feltételezni, hogy különbség van az örökbefogadott és nem örökbefogadott gyermek között iskolai problémák vagy beilleszkedés tekintetében. A gyermekekre vonatkozó, különféle devianciák megítélésével kapcsolatos előfeltételezéseink tehát beigazolódtak, hiszen a valóban az örökbefogadott gyermekeknek, de azon belül is a roma örökbefogadott gyermeknek tulajdonítanak több problémát, összehasonlítva a nem örökbefogadott gyermekkel (1.ábra).

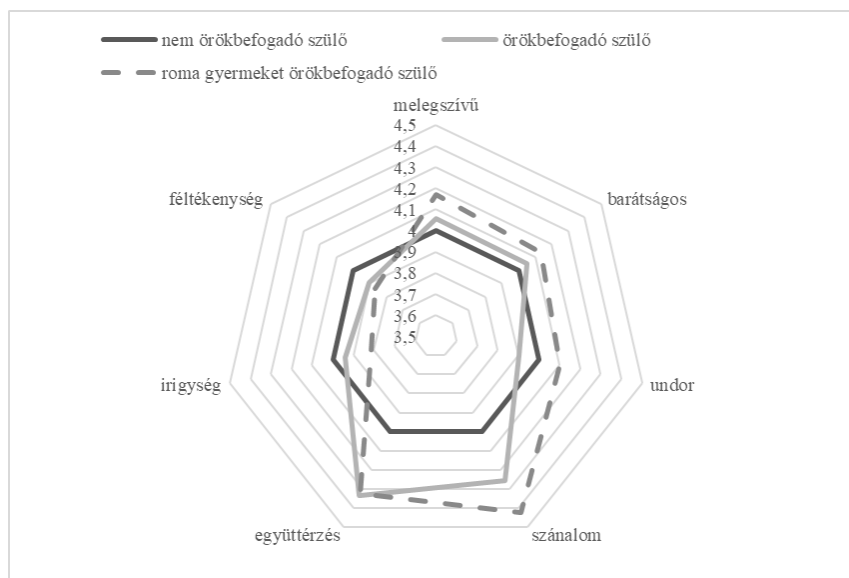

1. ábra A roma és nem roma örökbefogadott gyermekekkel kapcsolatos sztereotípiák ($p < 0,05$)

Az örökbefogadó szülőkkel kapcsolatos sztereotípiákat a sztereotípiá tartalom modell egyes fogalmaival mértünk jelen kutatásunkban. Ez alapján feltételezésinkkel ellentétben az eredményeket tekintve láthatjuk, hogy a szülői képesség megítélésében nincs különbség az örökbefogadó és nem örökbefogadó szülők között. Az előzetesen megfogalmazott hipotéziseink szerint a szülői képesség megkérdőjeleződhet örökbefogadás esetén (Neményi & Takács, 2015), ugyanakkor jelen kutatásunkban ezt nem tudjuk alátámasztani. A sztereotípiá tartalom modell másik dimenziójával (Cuddy és mtsai, 2007) kapcsolatosan előfeltevéseink bizonyítást nyertek, miszerint az örökbefogadó szülőket barátságosabbnak és melegszívűbbnek ítélik meg. Előzetesen arra nem tértünk ki, hogy a roma vagy nem roma gyermeket örökbefogadó szülőknél lesz magasabb az ezekkel kapcsolatos percepció, azonban az eredményeink alapján azt láthatjuk, hogy a roma gyermeket örökbefogadó szülőket melegszívűbbnek és barátságosabbnak ítélik (2. ábra).

Az örökbefogadó szülőknek feltételezett ambivalens érzéseket jelen kutatásunkban a sztereotípiá tartalom modell alapján különböző érzelmek társításával mértünk (Cuddy és mtsai, 2007). Előfeltételezéseink szerint ez az ambivalencia a csodálat és a lenézés dimenzióiban mutatható ki, ugyanakkor az eredményeink csak részben támasztották ezt alá. A csodálat és a lenézés nem mutatott különbséget a különböző szülőcsoportok között – nem örökbefogadó szülő, örökbefogadó szülő és roma gyermeket örökbefogadó szülő –, ugyanakkor az undor – melyre nem voltak előzetes feltevéseink – igen. Az undor érzete inkább a roma gyermekek örökbefogadására vonatkozott. A csodálattal kapcsolatban azt feltételeztük, hogy az örökbefogadó szülőhöz való társítása fakadhat abból a sztereotípiából, miszerint az örökbefogadás nemes feladat (Foli, 2010), azonban ez a kutatásunk ezt nem tudta alátámasztani. A roma örökbefogadó szülőkhöz kapcsolódó undor, bár erős kifejezésnek tűnt, viszont mégis erősen a roma gyermekek örökbefogadására vonatkozott. Ehhez a meglehetősen erős fogalomhoz való erőteljes kapcsolódást valószínűleg a társadalomban jelen lévő romaellenes előítéletek hívták elő (Keresztes-Takács, Lendvai & Kende, 2016).

A sajnálat és féltékenység fődimenziókhöz tartozó négy érzelm mindegyike különbséget mutatott a nem örökbefogadó, örökbefogadó és roma gyermeket örökbefogadó csoportok között. Eredményeink alapján tehát feltevéseinkkel összhangban elmondható, hogy az irigység és féltékenység kevésbé jelenik meg az örökbefogadó szülőcsoportok irányába, ugyanakkor nagyfokú szánalom és együttérzés kapcsolható hozzájuk. A szánalom és sajnálat – ahogy feltételeztük – inkább a roma gyermeket örökbefogadó szülők, míg együttérzést inkább a nem roma örökbefogadó szülők váltanak ki. Ez a sajnálat akár fakadhat abból is, hogy a társadalom tekinthet úgy a roma gyermeket örökbefogadó szülőre, akinek az örökbefogadás stigmatizációján túl a roma identitással, valamint az ebből fakadó társadalmi problémákkal is meg kell küzdeniük (Bogár, 2011).

2. ábra A roma és nem roma gyermeket örökbefogadó szülőkkel kapcsolatos sztereotípiák ($p < 0,05$)

4. 3 Harmadik vizsgálat: Az interetnikus örökbefogadással kapcsolatos attitűd és az azt meghatározó háttértényezők

Cél

Külföldi szakirodalmak és felmérések már foglalkoztak az interetnikus örökbefogadás támogatottságának mérésével (Dave Thomas Foundation For Adoption, 2017, Monathy, 2014), de hazai viszonyok között még nem tértek ki a kutatók ennek a vizsgálatára. Ebben a kutatásban arra vállalkoztunk, hogy felmérjük a roma gyermekek örökbefogadásával kapcsolatos attitűdöt, célunk megvizsgálni, hogy összehasonlítva az örökbefogadással milyen az interetnikus örökbefogadás iránti attitűd és melyek azok a főbb szociálpszichológiai háttértényezők, értékek és demográfiai tényezők, amelyek befolyásolják az interetnikus örökbefogadás támogatottságát, illetve elutasítását.

Módszer

A vizsgálat az ELTE Pedagógiai és Pszichológiai Kar Kutatás Etikai Bizottság által kiadott kutatásetikai engedéllyel rendelkezik. A 2017 őszen lezajlott online lakossági arányosan rétegzett reprezentatív kutatásban 1008 fő vett részt. Az adatgyűjtéshez egy piacutató céget kértünk fel, hogy Magyarország lakosságára, nemre (férfi = 49 %), korra (min. kor = 18; max. kor = 64; Mkor = 41,37; SD = 12,8 év) és településjellegre (főváros = 20,9 %; megyeszékhely = 19,7 %; város = 31,0; falu/község = 28,4%) egy arányosan rétegzett reprezentatív mintát állítson össze (iskolai végzettség (nyolc osztály = 22,6 %; szakiskola, szakmunkásképző, OKJ = 23,8 %; érettségizett = 31,5 %; diplomás = 22,0 %). A kérdőív e-mailen, a megbízott cég címlistáján keresztül került a kitöltőhöz. Az így kapott adatokat SPSS 20 és Amos 24 statisztikai programmal elemeztük.

Eredmények

A közbeszédben is megjelenik az általánosságban örökbefogadáshoz kapcsolódó egyfajta magasztosság és lesajnálás egyszerre, amely megnehezíti az örökbefogadó családok mindennapjait (Foli, 2012, Neményi & Takács, 2015). Különösképp feltételeztük ezt interetnikus családok esetében, ahol az örökbefogadó családokat ért megkülönböztetés mellett az általános romaellenességgel való megküzdés is megjelenik. Bár a külföldi szakirodalomban

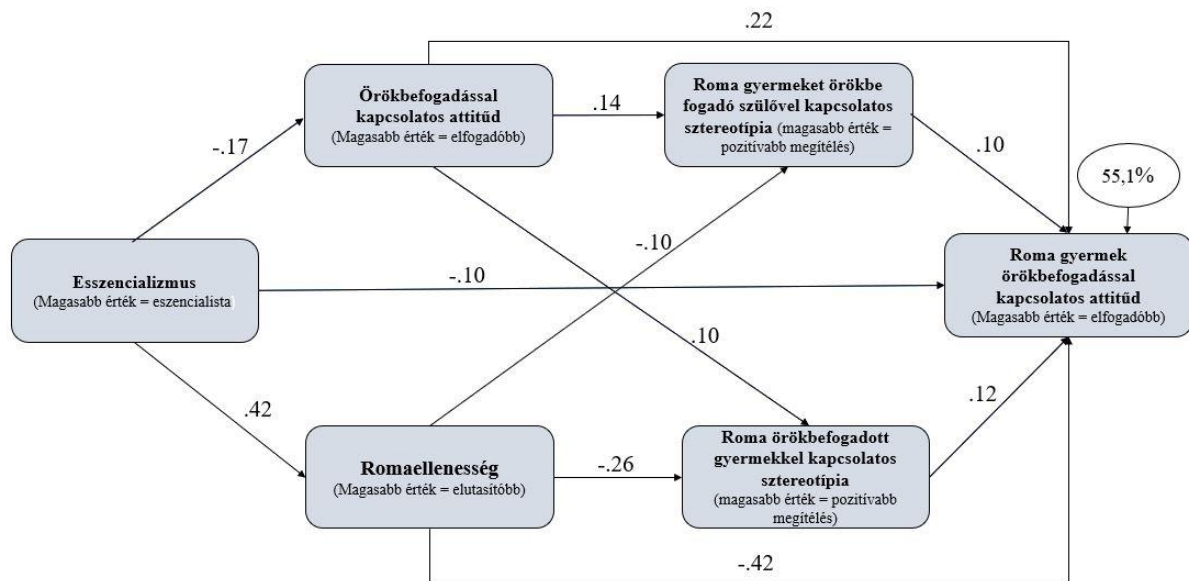
megjelenik a magas fokú meddség miatti igény és elfogadás a nemzetközi örökbefogadások irányába (Mohanty, 2014), a magyarországi általánosan elutasító viszonyok (Simonovits & Bernát, 2016) miatt feltételeztük, hogy az interetnikus örökbefogadás kevésbé támogatott családkonstrukciós forma. Kutatásunk eredményei alapján előzetes feltételezésünk bebizonyosodott, miszerint általánosságban az örökbefogadásnak szélesebb körű a támogatottsága, pozitívabb érzelmek társulnak hozzá, mint az interetnikus örökbefogadáshoz.

Az interetnikus örökbefogadás elfogadásával kapcsolatban azt láthatjuk, hogy a magyar társadalom 64,1 %-a elutasítaná, hogy roma gyermeket fogadjon örökbe, 35,9 %-a elfogadó ezzel kapcsolatban. Ezek az adatok szinte pontosan megegyeznek egy 2013-as budapesti örökbefogadásra várakozók közötti felmérés adataival, ahol a ténylegesen örökbefogadásra jelentkezők 66%-a tesz származási kikötést (Neményi & Takács, 2015). Jelen kutatás szerint az elutasítás háttérében álló legnyomósabb ok (az elutasítók 53,7%-a szerint), hogy a romák/cigányok hozott tulajdonságai miatt kedvezőtlen tulajdonságai lehetnek a gyermeknek. Ezt követik a gyermek érdekét fókuszba állító, de ugyanúgy elutasító válaszok; nem tudná megvédeni a környezet diszkriminálásától (45,5 %), valamint nem tudná a gyerekek biztosítani a roma/cigány kultúrát (37,2 %). A roma gyermek örökbefogadását elutasítók negyede (25,2 %) szerint a család nem tudná elfogadni a gyermek származását, míg közel egynegyedük a gyermek eltérő látható mássága miatt (bőrszín, rasszjegyek) utasítaná vissza. Elenyésző, mindössze a 12,2 %-a az elutasítóknak azért utasítaná vissza a roma gyermek örökbefogadását, mert ekkor az örökbefogadás láthatóvá válik.

Feltételezéseink beigazolódtak, miszerint a nők, a magasabb iskolai végzettségűek, a fővárosban élők, valamint az életkor előrehaladtával elfogadóbbak a válaszadók a roma gyermek örökbefogadásával kapcsolatban csakúgy, mint az általános, vagy romákkal szembeni elfogadóbb attitűdöt nézzük (Keresztes-Takács és mtsai, 2016, Murányi, 2006).

Az eredeti feltételezésünk, miszerint az esszencializmus, a romaellenesség, az örökbefogadással kapcsolatos attitűd, a roma gyermeket örökbefogadó szülővel és a roma örökbefogadott gyermekkel kapcsolatos sztereotípiákon keresztül meghatározzák a roma örökbefogadott gyermekkel kapcsolatos attitűdöt, igazolódott a modell alapján. A roma gyermek örökbefogadásával kapcsolatos attitűd háttértényezői közül közvetlen és közvetett kapcsolatokat is feltételeztünk az egyes azt meghatározó tényezők között. Hipotézisünket útmodell segítségével teszteltük. Eszerint az esszencializmus közvetett kapcsolatban áll az interetnikus családokkal kapcsolatos attitűddel, több háttértényezőn keresztül is, míg a romaellenesség az örökbefogadással kapcsolatos attitűd közvetlen és közvetlen is, a roma gyermeket örökbe fogadó, valamint a roma gyermekkel kapcsolatos sztereotípiák pedig közvetlen kapcsolatban állnak a kimeneti változóval. Hipotézisünk nagyrészt beigazolódtott, hiszen az egyes tényezők valóban közvetlen kapcsolatban állnak a kimeneti tényezőkkel, ugyanakkor az esszencializmus közvetett kapcsolatát feltételeztük, ezzel ellentétben ez a tényező is közvetlen hatással bír a kimeneti változókra. Az esszencializmus meghatározza az örökbefogadással kapcsolatos attitűdöt, mégpedig úgy, hogy aki esszencialistább nézeteket vall az kevésbé elfogadó az örökbefogadással és ugyanilyen mértékben az interetnikus örökbefogadással kapcsolatban. Az esszencializmus és romaellenesség kapcsolatát megerősíti az a korábban kapott eredmény is, hogy az interetnikus örökbefogadásnak az elfogadását leginkább a genetikai tényezőkre hivatkozva nem támogatják. Ebben a folyamatban a romaellenesség komoly közvetítő szerepet játszik, hiszen nem csak a sztereotípiákat, hanem magát az interetnikus örökbefogadás elfogadását is jelentősen befolyásolják a válaszadó romaellenes attitűdjei. A romaellenesség nagyobb mértékben van hatással a roma örökbefogadott gyermekekkel kapcsolatos sztereotípiákra, mint a roma gyermeket

örökbefogadó szülőkre. Az örökbefogadással kapcsolatos attitűd meghatározó az örökbefogadás szereplőjéhez fűződő sztereotípiákban, de erőteljesebben határozza meg az interetnikus örökbefogadásnak a támogatottságát. Ezen sztereotípiák közvetlenül határozzák meg a roma gyermek örökbefogadásával kapcsolatos attitűdöt (3. ábra).

3. ábra Az örökbefogadott roma gyermek elutasítását befolyásoló háttértényezők SEM modellje (Az ábrán látható nyilak regressziós súlyokat, vagyis bétákat jelentenek.) A modell illeszkedési mutatói: Kí négyzet = 8,71, $p > 0,5$, RMSEA=.034, PClose=.758, CFI=.994, TLI=.969

4.4 Negyedik vizsgálat: A roma gyermeket örökbefogadó szülők roma identitásról alkotott képe

Cél

A tanulmány célja annak bemutatása, hogy milyen a romaképe azoknak a magyarországi örökbefogadó szülők speciális szegmensének, akik „véltetően” roma származású gyereket vagy gyerekeket fogadnak örökbe, de magukat nem tartják romának. Ezen tanulmány a vélt roma identitás konceptualizálását és annak megjelenését járja körbe egy alapvetően roma identitást nem hordozó családban. A kutatás főbb célja megvizsgálni, hogy milyen tartalmakat, jelentéseket kötnek a roma identitáshoz és mennyire tartják fontosnak ezeket átadni gyermeküknek.

Módszer

A kérdőívet összesen 153 roma gyermeket örökbefogadó szülő töltötte ki, melyből 133 a nő (86,93%) és 20 (13,07%) a férfi kitöltő. A kitöltők életkorának átlaga 42,93 (Min=27, Max= 63 év) év. A kérdőívünk a demográfiai háttérváltozókra is tartalmazott kérdéseket, mely szerint a kitöltők életkora és neme meghatározása mellett, olyan adatokat kértünk el, mint a lakóhely (főváros 47,1%, fővároshoz közeli kistélepülésen vagy agglomerációban 18,3%, megyeszékhely 9,2%, vidéki kisváros 10,5%, falu/község 13,7%, egyéb 1,4%), iskolai végzettség (szakiskola, szakmunkásképző 5,9 %, érettségizett 4,6%, OKJ 5,2%, főiskolai BA 27,5%, egyetemi MA 46,4%, doktori fokozat vagy annál magasabb 10,5 %) és anyagi helyzet (átlag alatti 8,5%, átlagos 52,9%, átlag feletti 38,5%). Ezeken kívül a válaszadók családi állapotát (77,1% házaspár, 2,6% kapcsolatban él, 12,4% egyedülálló, 6,5% elvált, 1,4% egyéb) is felmértük. Az alapstatisztikákon túl ezen minta esetében fontosnak tartottuk felmérni gyermekeik számát (69,9% - egy gyermek, 25,5% - két gyermek, 3,9% - 3 gyermek, 0,5% - 4 gyermek), illetve, hogy milyen életkorban kerültek a családhoz (átlag 1 éves kor, min=0, max=5

év) és melyik szervezeten keresztül (63,3% TEGYESZ, 26,1% Gólyahír Alapítvány, 3,3 % Fészek Alapítvány, 3,3 % Magánutas, 5,9 % egyéb).

A vizsgálat az ELTE Pedagógiai és Pszichológiai Kar Kutatás Etikai Bizottság által kiadott kutatásetikai engedéllyel rendelkezik. A vizsgálat kidolgozása során kiderült, hogy a Miskolci Egyetemen Bölcsészettudományi Karán hasonló témában folyik egy kutatás és kontraproduktív lenne ugyanannak az örökbefogadói szülőcsoportnak kétszer kiküldeni hasonló szerkezetű kérdőívet, így a kutatás vezetőivel az együttműködés mellett döntöttünk

Eredmények

A roma identitás egy szociálisan kreált konstrukció, azonban kell vele foglalkozni, hiszen a gyakorlatban az interetnikus családok ezzel kapcsolatos problémával találják szembe magukat (Annamma, 2012). Ezen kutatás főbb célja annak vizsgálata volt, hogy az interetnikus örökbefogadó szülők milyen tartalmakat, jelentéseket kötnek a roma identitáshoz és mennyire tartják fontosnak ezeket átadni gyermeküknek. Ez azért fontos, mert ahogy az interetnikus örökbefogadó szülők érzékelik és meghatározzák a gyermeket etnikai szempontból, a gyermek később úgy fogja meghatározni magát is (Scherman és Harré, 2004).

Ahogy azt feltételeztük, a roma gyermeket örökbefogadó szülők összességében hajlamosak voltak deskriptív és statikus módon leírni a roma identitást, akár a kultúrákkal vagy sztereotípiákkal kapcsolatos asszociációkra gondolunk. Ezek akár pozitív sztereotípiaként, illetve az identitás átadásának lehetséges módjaként is felfogható asszociációk, ahogy azt sejtettük, ezekből szerepelt a legtöbb a roma identitás meghatározásánál. A kognitív elemeknek, azaz a kultúrával kapcsolatos ismereteknek, mint például hagyományoknak, szokásoknak tehát nagy szerepük van az identitásformálásban és a nem roma szülők ezekkel a lehetséges átadási formákkal azonosítják magát az identitás fogalmát is. Ugyanakkor – ahogy feltételeztük is – élnek a szülők fejében pozitív sztereotípiák a romákról, melyet többen a roma identitással vagy annak egy elemével azonosítottak, így a családi mikrokörnyezetükben ezzel is ellensúlyozzák a társadalomban túlnyomó részt fennálló negatívabb sztereotípiákat.

Ezek mellett nagy arányban jelentek meg a szociálpszichológiai roma identitás értelmezéséhez legközelebb álló, vagyis az etnikai identitás komponensei közé besorolható válaszadások is, mikor a roma identitást az egész identitáskonstrukció egy szeletének tekintik. Ezeken kívül a származás és a rasszjegyek jelentek meg nagy említésszámmal, mellyel a „romaság”, a „roma lét” egyfajta megváltoztathatatlan adottságra utalnak. A vélekedés szerint, ha valakin „látszik”, vagy „származásilag” roma, akkor nem kerülhető el a roma identitás létrejötte, tehát újból az identitás statikus felfogása kerül előtérbe. Roma gyermeket örökbefogadó szülők vizsgálatakor – bár a nagyobb kategóriákhoz képest kisebb számban fordult elő – a roma környezet identitásformáló erejéről, a különbségek minimalizációjáról vagy a romákkal kapcsolatos negatív sztereotípiákról olvasni. Ezek – ahogy feltételeztük is – kisebb számban kerültek említésre.

Szocializációs stratégiák szempontjából bár heterogén a csoport, mégis a szülők nagyobb része sztereotípiákra építve tudja stratégiát meghatározni. Közös jelenség, hogy az örökbefogadó szülőknek többsége sztereotip, romantizáló romakép alapján igyekszik gyermeke cigány származásához viszonyulni, identitásának kialakításában segíteni. Romantikus romaképekhez nyúlva kötnek fizikai tulajdonságokat, készségeket, attitűdöket – mint például a rasszjegyek, a jó zenei és ritmus érzék, vivid mentalitás, stb. – a cigány származáshoz és igyekeznek ezeket pozitívan megerősíteni a gyermekben.

4.5 Ötödik vizsgálat: Interetnikus örökbefogadás: identitás és szülői kulturális kompetenciák

Cél

A kutatás célja, hogy megvizsgáljuk a roma gyermeket örökbe fogadó nem roma szülők saját roma etnikai identitáshoz fűződő viszonyát és hogy milyen tényezők predesztinálják ennek az újfajta identitásnak a létrejöttét. A gyermek származása és külső jegyei, mint a gyermeknek a környezet által tulajdonított roma csoporttagság, valamint a gyermekkel eltöltött idő is meghatározó lehet abban, hogy a szülőben mennyire alakul ki ez a roma additív identitás (Sussman, 2000, Hughes és mtsai, 2006, O'Donoghue, 2004). Erre azonban feltételezésünk szerint az interetnikus örökbefogadó szülői kulturális kompetenciák – vagyis az észlelt etnikai tudatossága, a gyermekkel kapcsolatos multikulturális tervei és a megküzdési stratégiái – szintén moderáló erővel bírnak (Vonk, 2001).

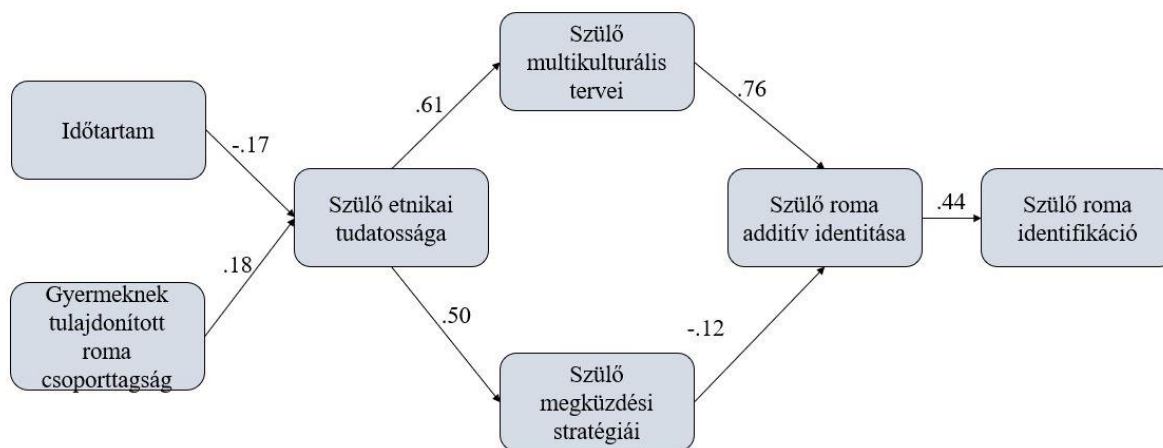
Módszer

A kutatáshoz felhasznált minta és az eljárás ugyanaz, mint a 4. számú kutatásban.

Eredmények

A kutatás alapjául szolgáló modell azt mutatja be nekünk, hogy Aron és munkatársai (1991) által használt „kiterjesztett én” elmélete – miszerint egy intim kapcsolatban, mint a szülő-gyermek kapcsolat is, annyira elmosódnak az énhatárok, hogy az egyik fél tulajdonságai a másikévá is válhat –, valamint Sussman (2000) kulturális alkalmazkodás modelljének hozzáadott identitás fogalma a roma gyermeket örökbe fogadó családokban is alkalmazható. Az alapvetően hipotetikus kérdés, miszerint a gyermeknek tulajdonított csoporttagság és a gyermekkel eltöltött hónapok/évek a szülők kulturális kompetenciáin keresztül meghatározzák a szülő hozzáadott etnikai identitását, olyan erőteljesen is, hogy akár bizonyos helyzetben romának vallják/tartják magukat, vagyis nemcsak az attitűd, hanem a viselkedés szintjén is megjelenik az identifikáció.

A gyermekkel eltöltött idő befolyásolja az etnikai tudatosságot, mégpedig minél régebben van együtt az örökbefogadó szülő örökbefogadott gyermekével, annál kevésbé érzékeny a társadalomban az etnikai különbségekre. Erre a felvetésünkkel ellentétes eredményre az lehet az egyik lehetséges magyarázat, hogy az etnikai tudatosság olyan folyamat, mely az elején nagyobb erőfeszítést igényel, majd később már annyira automatikusan van jelen az egyén életében, hogy kevésbé tudatosan foglalkozik vele (Howell, 1982). A gyermeknek tulajdonított csoporttagság kismértékben ugyan, de meghatározza a szülő etnikai tudatosságát, vagyis, hogy gyermekükön keresztül mennyire érzékelik a különböző etnikumok létét a többségi társadalomban. Etnikai szempontból minél tudatosabb egy szülő, annál inkább jellemzi őt multikulturális tudatosság és szélesebb körű lesz a túlélési, azaz megküzdési stratégia készlete, mely jelen vizsgálatunkban a roma gyermeket örökbefogadó szülők körében bebizonyosodott. A multikulturális tervek pozitívan, míg a túlélési készségek negatívan jósolják be az etnikai identitást és az ebből fakadó roma identifikációt. Vagyis valaki minél inkább felkészül és felkészíti roma gyermekét az esetleges atrocitásokra és a társadalom nem kedvező attitűdjére, annál kevésbé vallja magát romának. Itt elképzelhető, hogy egyfajta önvédő mechanizmus lép életbe, ha valaki ennyire tisztában van és érzékeli a társadalomban jelenlévő előítéleteket, melyre gyermekét is figyelmezteti, annál kevésbé tud azonosulni azzal a csoporttal, melyhez a társadalomban fennálló negatív sztereotípiák kapcsolódnak.

4. ábra Szülő etnikai identifikációját meghatározó tényezők SEM modellje. (Az ábrán látható nyilak regressziós súlyokat, vagyis bétákat jelentenek.) KHI négyzet = 19,12, $p > 0,05$, RMSEA=.049 (Lo=.000, Hi=.099), PClose=.465, CFI=.980, TLI=.971.

5. KÖVETKEZTETÉSEK

Összességében tehát azt láthatjuk, hogy az örökbefogadás szereplőit áthatják a társadalomban jelen lévő sztereotípiák, melyek lélektani szempontból nehezítik az örökbefogadás folyamatát. Az interetnikus örökbefogadás egy szociálpszichológia aspektusa mind az örökbefogadó szülő, mind a gyermek etnikai identitását új megvilágításba helyezi. A külföldi szakirodalom leginkább az afro-amerikai, vagy ázsiai származású gyermekek és szülei identitását taglalja (Maldonado, 2005, O'Donoghue, M., 2004, Johnston, 2007), ma Magyarországon az interetnikus örökbefogadás a gyakorlatban a roma gyermekek örökbefogadását jelenti (Szilvási, 2005). Egy sajátos, előítéletes társadalmi kontextusban (Keresztes-Takács és mtsai, 2016) kell ezeknek a családoknak a társadalom által ért hatásokkal megküzdniük, internalizálniuk azt és felépíteni identitásukat.

Az örökbeadás és fogadás folyamatát szociálpszichológiai nézőpontból többféle társadalmi probléma övezi. Legtöbb esetben az örökbeadás okaként, vagyis az örökbefogadás origójaként valamely társadalmi osztályok, társadalmi nemek és az eltérő etnikumból származó társadalmi különbségek lelhetők fel, de sok esetben ezek akár egymással valamilyen formában kombinálva, hatványozódva jelennek meg. Szakértői interjúk alapján nem lehet kijelenteni, hogy minden örökbeadóra jellemző lenne az alábbi élethelyzet, de az biztos, hogy prediktív faktornak számít és széles körben reprezentálják magukat az örökbeadók között az alacsony társadalmi osztályból kikerülő, anyagi és lehetetlen élethelyzetük miatt gyermekük örökbeadására kénytelen, sok esetben roma nők.

Az eredményeink rávilágítanak arra, hogy ma Magyarországon az örökbefogadottság stigmája megnyilvánul az örökbefogadott gyermekekről és az örökbefogadó szülőkről alkotott képben. Ezen magyar társadalomban élő örökbefogadással kapcsolatos és jelen kutatásban kimutatott sztereotípiák és tévhitek alapjául szolgálnak az örökbefogadó családok stigmatizált helyzetére, különösen, ha interetnikus örökbefogadásról beszélünk, amely esetben az örökbefogadó családoknak az örökbefogadás általános megítélése mellett még meg kell küzdeniük az általános romellenes közhangulattal is (Keresztes-Takács és mtsai, 2016).

Az örökbefogadott gyermekekkel kapcsolatban élnek a társadalomban azok az általános nézetek, miszerint az örökbefogadott gyermek más, mint a többi (March, 1995, Miall, 1996, Clark-Miller, 2005). A társadalom szemében ez a másság megjelenik a különböző problémákra és devianciára való hajlamban, vagy abban, hogy nem olyan boldogok, magabiztosak és

stabilak, mint nem örökbefogadott társaik, ugyanakkor a kötődés megítélésével kapcsolatban nincs különbség a gyermekek között.

Az örökbefogadó szülőkkel kapcsolatos sztereotípa és érzelemtársítás vizsgálata szerint látszólag egymásnak ellentmondó érzelmek és sztereotípa is jelen van mind interetnikus, mind nem interetnikus család esetén. Legellentmondásosabbnak tűnik a roma gyermeket örökbefogadó szülő megítélése, akikkel kapcsolatban a melegszívűség és barátságosság mellett megjelenik a lenézés, szájalom és az undor is. Az örökbefogadó szülővel kapcsolatban mérsékeltebben, de hasonló eredmények jöttek ki. Bár a sztereotípa tartalom modellre vonatkozóan összehasonlító vizsgálataink nincsenek, azt megállapíthatjuk, hogy a más társadalmakban is fellelhető kettős érzések az örökbefogadó családokkal kapcsolatban a hazai viszonyok között is megjelennek. Clark-Miller (2005) eredményei, miszerint az örökbefogadó szülők és gyerekeik észlelése negatívabb, valamint kevésbé támogató, mint a nem örökbefogadó családok esetén, a hazai megítéléssel hasonlatos.

Fontosnak tartottuk az interetnikus örökbefogadás elfogadottságának háttértényezőit is meghatározni. A külföldi vizsgálatok azt mutatták, hogy általánosságban az örökbefogadáshoz inkább pozitív attitűd társul (Dave Thomas Foundation, 2013, Mohanty, 2014), ugyanakkor interetnikus családok esetében feltételeztük a negatívabb attitűdöt, hiszen az örökbefogadó családokat ért megkülönböztetés mellett az általános romaellenességgel való megküzdés is megjelenik. Ezen hipotézisünk bebizonyosodott, miszerint általánosságban az örökbefogadásnak szélesebb körű a támogatottsága, pozitívabb érzelmek társulnak hozzá, mint az interetnikus örökbefogadáshoz. Feltételezéseink beigazolódtak a demográfiai tényezők viszonylatában is, miszerint a nők hajlamosabbak a férfiaknál pozitívabb attitűddel tekinteni az interetnikus örökbefogadásra, valamint a magasabb iskolai végzettség is előre jelzi a pozitívabb hozzáállást. A vidéken élő vizsgálati személyekhez képest a fővárosban élők, valamint az idősebbek elfogadóbbak a roma gyermek örökbefogadásával kapcsolatban.

Az interetnikus család központi kérdése a család és szereplői önmeghatározása, identitása, melynek alapkövét képezi maga az örökbefogadói lét és az ebből fakadó társadalmi megkülönböztetés, illetve, hogy a roma származású örökbefogadott gyermeket romának tartják-e a nem roma örökbefogadó szülők és ebből fakadóan milyen szocializációs stratégiákat választanak. Kutatásunk arra mutat rá, hogy a többnyire közép- és felső-középosztálybeli, fővárosi és környékén élő, értelmiségi örökbefogadók törekednek arra, hogy örökbefogadott vélhetőleg roma származású gyermekük harmonikus kapcsolatot tudjon kialakítani azzal a társadalmi jelenséggel, hogy őt a többségi társadalom, ideértve sok esetben akár az örökbefogadó szülőket is, egy általában vett roma csoporthoz sorolja, amelyhez pozitív vagy negatív sztereotípiákat társít hozzá (Keresztes-Takács & Erős, 2018).

A kiterjesztett-én modellre (Nobles, 1973) és Sussman akkulturációs modelljére (2000) alapozott vizsgálatunkban összességében azt láthatjuk, hogy ezek a modellek alkalmazhatóak a hazai interetnikus családokra is. Azok a roma gyermeket örökbefogadó szülők, akiknek a gyermeknek tulajdonított csoporttagsággal való pszichológiai azonosulás oly mértékű (Wright és mtsai, 2006), amely során a nem roma szülő, gyermeke roma identitásával maga is részint azonosul és egyfajta roma additív identifikáció alakulhat ki nála. Az interkulturális kompetenciák mindennek fontos mediáló tényezői, a roma gyermeket örökbefogadó szülő etnikai tudatossága, multikulturális tervei és megküzdési stratégiái meghatározók, a szülő roma etnikai identitásával kapcsolatban. A szülők minél inkább hagyják és támogatják, hogy gyermekük bevonódjon a roma kultúrába, annál inkább bevonódnak ők is és azonosulnak vele (Lee és mtsai, 2015). Az, hogy valóban milyen stratégiákat fog alkalmazni gyermeke roma identitásával kapcsolatosan, vagy hogy mennyire észleli a társadalomban jelenlevő etnikai különbségeket (Vonk, 2001) visszahat a saját etnikai identitására, akár annyira identifikálódhat, hogy bizonyos helyzetekben romának határozzák meg magukat.

6. ELMÉLETI HOZZÁJÁRULÁS ÉS ALKALMAZÁSI LEHETŐSÉGEK

A vizsgálatok nagymértékben hozzájárultak az eddig nemzetközi szakirodalomban már fellelhető, de Magyarországon elhanyagoltnak tűnő intézményi szintű vizsgálatok, örökbefogadással kapcsolatos társadalmi attitűd, valamint az örökbefogadó szülők örökbefogadói státuszukkal kapcsolatos megélés hiánybetöltő szerepéhez. Vizsgálataink további elméleti hozzájárulása, hogy a szakirodalomban eddig nem vizsgált területet térképezett fel, mint például a roma gyermeket örökbefogadó szülők identitásának és etnikai identitásának alakulását.

Az elméleten túl a gyakorlatba is átemelhetőek és felhasználhatóak a kutatási eredmények. A várakozó örökbefogadó szülőket felkészítő tanfolyam tematikájába az interetnikus örökbefogadásról szóló releváns eredmények beépítésével eredményesebbé és hatékonyabbá tehetjük a leendő örökbefogadó szülők felkészülését. Az örökbefogadó családokkal foglalkozó és őket segítő – nem közvetítő – civil szervezetek számára, szintén hasznos tudás lehet az örökbefogadó családok mélyebb megértéshez hozzájáruló kutatási adatok.

A tézisben felhasznált irodalom

- ANNAMMA, S. (2012). Gazing into the Mirror: Reflections of Racial Identity Transformation in Transnational and Transracial Adoptees. *Journal of Social Distress and the Homeless*, 21(3-4), 168–221. doi:10.1179/105307812805100144
- ARON, A. ARON, E. N., TUDOR, M. & NELSON, G. (1991). Close Relationships as Including Other in the Self. *Journal of Personality and Social Psychology*.60(2), 241-253
- BOGÁR ZS. (2011). *Az örökbefogadás lélektana*. Budapest, Agacska Alapítvány az Örökbefogadásért és a Családokért.
- BRUBAKER, R. (2015). The Dolezal affair: race, gender, and the micropolitics of identity. *Ethnic and Racial Studies*, 39(3), 414–448. doi:10.1080/01419870.2015.1084430
- CLARK-MILLER, K. M. (2005). *The Adoptive Identity: Stigma and Social Interaction*. The University of Arizona. Elektronikus doktori disszertáció. URL: <http://hdl.handle.net/10150/195518>
- CUDDY, A. J. C., FISKE, S. T. & GLICK, P. (2007). The BIAS Map: Behaviors From Intergroup Affect and Stereotypes. *Journal of Personality and Social Psychology*, 92(4), 631 – 648. DOI: 10.1037/0022-3514.92.4.631
- DAVE THOMAS FOUNDATION FOR ADOPTION (2013). National Foster Care Adoption Attitudes Survey. Harris Interactive. URL: <https://dciw4f53l7k9i.cloudfront.net/wp-content/uploads/2012/10/DTFa-HarrisPoll-REPORT-USA-FINAL.pdf>
- FOLI, K. J. (2010). Depression in Adoptive Parents: A Model of Understanding Through Grounded Theory. *Western Journal of Nursing Research*, 32(3), 379 – 400. DOI: 10.1177/0193945909351299
- GOAR, C., DAVIS, J. L. & MANAGO, B. (2016). Discursive Entwinement: How White Transracially Adoptive Parents Navigate Race. *Sociology of Race and Ethnicity*, 1 – 17. DOI: 10.1177/2332649216671954
- HAVAS G., HERCZOG M., & NEMÉNYI M. (2007). Fenntartott érdektelenség. Roma gyerekek a gyermekvédelmi rendszerben. Európai Roma Jogok Központja, Budapest, Westimprim Bt.
- HERCZOG M. (2001). Veszteség, gyász és örökbefogadás. *Család Gyermek Ifjúság*. 2. 61-65.
- HOFFMAN, L.W. and HOFFMAN, M.L. (1973). The Value of Children to Parents. In Fawcett, J.T. (ed.). *Psychological perspectives on population*. New York: Basic Books: 19–76..
- HOWELL, W.S. (1982). *The empathic communicator*. University of Minnesota: Wadsworth Publishing Company. http://changingminds.org/explanations/learning/consciousness_competence.htm
- HUGHES, D., RODRIGUEZ, J. SMITH, E. P., JOHNSON, D. J., STEVENSON, H. C. & SPICER P. (2006). Parents' Ethnic–Racial Socialization Practices: A Review of Research and Directions for Future Study. *Developmental Psychology*, 42(5), 747–770.
- JOHNSTON, K. E., SWIM, J. K., SALTSMAN, B. M., Deater-DECKARD, K. & PETRILL, S. A. (2007). Mothers' Racial, Ethnic, and Cultural Socialization of Transracially Adopted Asian Children. *Family Relations*, 56(4), 390-402.
- KAPITÁNY B. & SPÉDER Zs. (2009). Gyermekvállalás. In Monostori J., Öri P., S. Molnár E. & Spéder Zs. (szerk.) *Demográfiai Portré 2009*. KSH Népszégtudományi Kutatóintézet, Budapest, 29–41.
- KENDE, A., HADARICS, M., & Lasticova, B. (submitted manuscript) Anti-Roma Attitudes Scale: Scale development and cross-cultural validation. *International Journal of Intercultural Relations*.
- KERESZTES-TAKÁCS O., LENDVAI L., & KENDE A. (2016). Romaellenes előítéletek Magyarországon: Politikai orientációtól, nemzeti identitástól és demográfiai változóktól

- független nyílt elutasítás. *Magyar Pszichológiai Szemle*, 71(4), 609 – 627. DOI: 10.1556/0016.2016.71.4.2
- KERESZTES-TAKÁCS O. & NGUYEN LUU, L. A. (2017). Az örökbefogadás szociálpszichológiai megközelítése: Interszekcionalitás az örökbefogadásban. *Alkalmazott Pszichológia*. DOI: 10.17627/ALKPSZICH.2017.2.53
- KERESZTES-TAKÁCS O. & ERŐS B. (2018). A roma gyermeket örökbefogadó szülők roma identitásról alkotott képe. *Belvedere Meridionale* 30(3), 33–54.
- KERESZTES-TAKÁCS O. & NGUYEN LUU, L. A. (2018). Stereotypes of Adoptive and Interethnic Adoptive Families in Hungary. *Alkalmazott Pszichológia*. 18(3), 7-27.
- LANCASTER, C. & NELSON, K. W. (2009). Where Attachment Meets Acculturation: Three Cases of International Adoption. *The Family Journal: Counseling and Therapy for Couples and Families*. 17(4), 302-311. DOI: 10.1177/1066480709347357
- LEE, J., CORELLI-SIMIC, J. & VONK, M. E. (2015). Development and Initial Validation of the Transracial Adoption Parenting Scale—Revised. *Research on Social Work Practice*, 28(4), 493-506.
- MARCH, K. (1995). Perception of adoption as social stigma: Motivation for search and reunion. *Journal of Marriage and the Family*, 57(3), 653 – 660. DOI: 10.2307/353920
- MIALL, C. E. (1996): The Social Construction of Adoption: Clinical and Community Perspectives. *Family Relations*, 45(3) 309 – 317. DOI: 10.2307/585503
- MOHANTY J. (2014). Attitudes Toward Adoption in Singapore. *Journal of Family Issues*, 35(5) 705 – 728. DOI: 10.1177/0192513X13500962
- MURÁNYI I. (2006). Identitás és előítélet. Budapest: Új Mandátum Könyvkiadó
- NEMÉNYI M. & MESSING V. (2007). Gyermekvédelem és esélyegyenlőség. *Kapocs*. 6(1), 2–19.
- NEMÉNYI M. & TAKÁCS J. (2015). Az örökbefogadás és diszkrimináció. *Esély*. 2. 69 – 96.
- NGUYEN LUU, L. A. (2012). Magyarországon élő fiatalok többségi és kisebbségi identitása egy kvalitatív vizsgálat tükrében. In Nguyen Luu, L.A. & Szabó, M. (szerk.) *Identitás a kultúrák keresztútjában*. ELTE Eötvös Kiadó. 45 – 91.
- NOBLES, W. W. (1973). Psychological Research and the Black Self -Concept: A Critical Review. *Journal of Social Issues*. 29(1), 11-31.
- O'DONOGHUE, M. (2004). Racial and Ethnic Identity Development in White Mothers of Biracial, Black-White Children. *Affilia*, 19(1), 68-84. DOI: 10.1177/0886109903260795
- PAVAO, J. M. (2012). *Az örökbefogadás háromszöge*. Budapest, Mózeskosár Egyesület.
- PHINNEY, J. (1996). Understanding ethnic diversity. *American Behavioral Scientist*, 40, 143-152.
- PHINNEY, J.S. (2003) Ethnic identity and acculturation. In K.M. Chun, P.B. Organista, G. Marin (eds.) *Acculturation: Advances in theory, measurement, and applied research*. APA, Washington DC. 63-82.
- PONGRÁCZ T. (2007). A gyermekvállalás, gyermektelenség és a gyermek értéke közötti kapcsolat az európai régió országaiban. *Demográfia*, 50(2–3), 197 – 219.
- RAIBLE, J. W. (2005). Sharing the Spotlight: The Non-adopted Siblings of Transracial Adoptees. Doktori dolgozat. Utolsó letöltés: 2019. 06. 25. https://www.researchgate.net/profile/John_Raible/publication/298444558_Raible_dissertation_ch_1/links/56e991d508ae3a5b48cc76bb.pdf
- RAIBLE, J. (2008). Real Brothers, Real Sisters: Learning From the White Siblings of Transracial Adoptees, *Journal of Social Distress and the Homeless*, 17(1-2), 87-105
- SEBESTYÉN ZS. (2014). Interszekcionalitás, mint esélyegyenlőségi koncepció, avagy genderkutatás más szemszögből. *Metszetek*. 1. 276-291.
- SELMAN, P. (2002) Intercountry adoption in the new millennium; the "quiet migration" revisited. *Population Research and Policy Review* 21 205–225

- SIMONOVITS B. & BERNÁT A. (2016). The Social Aspect of the 2015 Migration Crisis in Hungary. Budapest: TÁRKI Social Research Institute. Letöltve 2019.06.13-án: http://old.tarki.hu/hu/news/2016/kitekint/20160330_refugees.pdf
- SUSSMAN, N. M. (2000). The Dynamic Nature of Cultural Identity Throughout Cultural Transitions: Why Home Is Not So Sweet. *Personality and Social Psychology Review*, 4(4), 355-373.
- SZALMA I. (2010). Attitűdök a házasságról és a gyermekvállalásról. *Demográfia*, (53)1, 38–66.
- SZILVÁSI L. (1997). Az örökbefogadásról, másképpen. *Esély*, 2. 75-85.
- SZILVÁSI L. (2005). Örökbefogadás – Identitás – Sajtó – Botrány. *Család Gyermek Ifjúság*, 1. 4-7.
- TIGERVALL, C & HÜBINETTE, T. (2010). Adoption with complications: Conversations with adoptees and adoptive parents on everyday racism and ethnic identity. *International Social Work*, 53(4), 489 – 509. DOI: 10.1177/0020872809359272
- YNGVESSON, B. (2010). *Belonging in an Adopted World: Race, Identity, and Transnational Adoption*. Chicago: University of Chicago Press.
- VONK, M. E. (2001). Cultural Competence for Transracial Adoptive Parents. *National Association of Social Workers*, 46(3), Letöltve 2017. 03. 22-én: <http://www.biomedsearch.com/article/Cultural-Competence-Transracial-Adoptive-Parents/77416537.html>
- WEGAR, K. (2000). Adoption, Family Ideology, and Social Stigma: Bias in Community Attitudes, Adoption Research, and Practice. *Family Relations*, (49) 4, 363–370. DOI: 10.1111/j.1741-3729.2000.00363.x/

A DISSZERTÁCIÓ TÉMÁJÁHOZ KAPCSOLÓDÓ PUBLIKÁCIÓK

- Keresztes-Takács O.** & Nguyen Luu, L. A. (2018). Stereotypes of Adoptive and Interethnic Adoptive Families in Hungary. *Alkalmazott Pszichológia*. 18(3), 7-27.
- Keresztes-Takács O.** & Erős B. (2018). A roma gyermeket örökbefogadó szülők roma identitásról alkotott képe. *Belvedere Meridionale* 30(3), 33–54.
- Keresztes-Takács O.** & Nguyen Luu, L. A. (2017). Az örökbefogadás szociálpszichológiai megközelítése: Interszekcionalitás az örökbefogadásban. *Alkalmazott Pszichológia*. 17(2), 53-69.
- Keresztes-Takács O.** (2017). Roma fiatalok etnikai identitása és önértékelése egy kérdőíves kutatás tükrében. *Esély*. 28(3). 56-72.
- Keresztes-Takács O.**, Lendvai L., & Kende A. (2016). Romaellenes előítéletek Magyarországon: Politikai orientációtól, nemzeti identitástól és demográfiai változóktól független nyílt elutasítás. *Magyar Pszichológiai Szemle*, 71(4), 609–627. DOI: 10.1556/0016.2016.71.4.2
- Keresztes-Takács O.** (2016). Adopted Roma children. In Cserti Csapó T. (szerk.) *V. Romológus konferencia. Tanulmánykötet*. Konferencia helye, ideje: Pécs, Magyarország, május 4-6. Pécs, Pécsi Tudományegyetem BTK NTI Romológia és Nevelésszociológia Tanszék. pp. 36-44.

A DISSZERTÁCIÓ TÉMÁJÁHOZ KAPCSOLÓDÓ KONFERENCIAELŐADÁSOK ÉS POSZTEREK

- Keresztes-Takács O.** (2018). A roma gyermeket örökbefogadó családok elfogadottsága a társadalom értékrendszerének tükrében. *Magyar Szociológiai Társaság Vándorgyűlés*, Konferencia helye, ideje: Október 18-20., Szeged.
- Keresztes-Takács O.** (2018). Az örökbefogadással létrejött családokkal kapcsolatos attitűd a magyar társadalomban. *Magyar Pszichológiai Társaság XXVII. Országos Tudományos Nagygyűlése*, Konferencia helye, ideje: Május 31- június 2, Budapest. 104.
- Keresztes-Takács O.** (2017). Örökbefogadással és interetnikus örökbefogadással kapcsolatos sztereotípiák. *Magyar Pszichológiai Társaság XXVI. Országos Tudományos Nagygyűlése*, Konferencia helye, ideje: Június 1-3, Szeged. pp. 27-28.
- Keresztes-Takács O.** (2017). Sztereotípiák az örökbefogadásban. *Változó társadalmi kihívások, változó interkulturalitás – Átalakuló paradigmák az interkulturalitás kutatásában és gyakorlatában*. ELTE PPK, Konferencia helye, ideje: Budapest, 2017. március 31.
- Keresztes-Takács O.** (2016). Interkulturalitás az örökbefogadásban. *Magyar Pszichológiai Társaság XXV. Országos Tudományos Nagygyűlése*, Konferencia helye, ideje: Június 2 - Június 4, Budapest. pp. 71-72.
- Keresztes-Takács O.** (2016). Interethnic Adoption in Hungary – An Intercultural Approach. *Mobilities, Transitions, Transformations. Intercultural Education at the Crossroads*, Konferencia helye, ideje: Budapest, Magyarország, 2016.09.05-2016.09.09. Budapest: IAIE International Association For Intercultural Education. pp. 93-94.
- Keresztes-Takács O.** (2016). Roma children in Adoptive Families. *HuCer – A tanulás új útjai*. Nemzetközi konferencia, poszterszekció, helye, ideje: Kaposvár, május 26-27. Hungarian Educational Research Association. p. 8.
- Keresztes-Takács O.** (2016). Adopted Roma children. *V. Romológus konferencia*. Konferencia helye, ideje: Pécs, Magyarország, május 4-6.

EGYÉB PUBLIKÁCIÓK

- Lendvai L., **Keresztes-Takács O.**, Csereklye E. (eds.) (2017) *Mobilities, Transitions, Transformations. Intercultural Education at the Crossroads: Conference Proceedings* Konferencia helye, ideje: Budapest, Magyarország, 2016.09.05-2016.09.09. Budapest: IAIE International Association For Intercultural Education.
- Keresztes-Takács O.** & Csereklye E. (eds.) (2016) *Mobilities, Transitions, Transformations: Intercultural Education at the Crossroads: Book of Abstracts*, Konferencia helye, ideje: Budapest, Magyarország, 2016.09.05-2016.09.09. Budapest: IAIE International Association For Intercultural Education,
- Lendvai L., **Keresztes-Takács O.** & Nguyen Luu Lan Anh (2016). Social pedagogy students' attitudes related to Roma people. In Cserti Csapó T. (szerk.) *V. Romológus konferencia. Tanulmánykötet.* Konferencia helye, ideje: Pécs, Magyarország, május 4-6. Pécs, Pécsi Tudományegyetem BTK NTI Romológia és Nevelésszociológia Tanszék, pp. 61-76.
- Fejős A., Kállai E., **Keresztes-Takács O.** & Máté D. (2015). Az iskolai teljesítmény és a helyi társadalmi viszonyok összefüggései Nagykorúben. *Regio*, 23(4), 153-192.
- Keresztes-Takács O.** (2015). Lakhatási viszonyok és az oktatási intézményekhez való hozzáférés a hajdúböszörményi szegregátumokban. *Regio*, 23(4), 58-79.
- Papp Z. A., Kállai E. & **Keresztes-Takács O.** (2015). Az iskolai teljesítmény és a helyi társadalmi viszonyok összefüggései Kunhegyesen. *Regio*, 23(4), 115-152.
- Keresztes-Takács O.**, Lendvai L. & Kende A (2015). Predictive factors of attitudes related to Roma people. In Cserti Csapó T. (szerk.) *IV. Romológus Nemzetközi Konferencia. Tanulmánykötet.* Konferencia helye, ideje: Pécs, Magyarország, 2016.05.06-2016.05.09. Pécs, Pécsi Tudományegyetem BTK NTI Romológia és Nevelésszociológia Tanszék, pp. 151-165.
- Keresztes-Takács O.** (2014). Roma fiatalok identitásmintázatai. In Cserti Csapó T. (szerk.) *III. Romológus Nemzetközi Konferencia. Tanulmánykötet.* Konferencia helye, ideje: Pécs, Magyarország, április 25-26. Pécs, Pécsi Tudományegyetem BTK NTI Romológia és Nevelésszociológia Tanszék, pp.119-134.

EGYÉB KONFERENCIAELŐADÁSOK ÉS POSZTEREK

- Lendvai L., **Keresztes-Takács O.** & Nguyen Luu Lan Anh (2016). Szociálpedagógia szakos hallgatók romákkal kapcsolatos attitűdje. *V. Romológus konferencia.* Konferencia helye, ideje: Pécs, Magyarország, május 4-6.
- Keresztes-Takács O.**, Lendvai L. & Kende A. (2015). Predictors of Prejudice Manifestation in Majority Attitudes towards Roma People. *Dynamics of intergroup relations: Majority and minority perspectives on improving intergroup relations.* Nemzetközi konferencia, poszterszekció, helye, ideje: Budapest, június 20.
- Keresztes-Takács O.**, Lendvai L. & Kende A. (2015). A romákkal kapcsolatos attitűdök bejósoló tényezői. *IV. Romológus Nemzetközi Konferencia.* Konferencia helye, ideje: Pécs, május 6-9.
- Keresztes-Takács O.** & Lendvai L. (2015). A romákkal kapcsolatos előítéletek jellemzői. *Atropolitizált előítéletesség.* ELTE PPK, Konferencia helye, ideje: Budapest, május 5.
- Keresztes-Takács O.** (2014). Roma fiatalok identitásmintázatai. *III. Romológus Nemzetközi Konferencia. Tanulmánykötet.* Konferencia helye, ideje: Pécs, Magyarország, április 25-26.